

Η ...ΜΥΘΟΛΟΓΙΑ ΡΕΠΟΥΣΗ, ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ ΚΑΙ «ΤΩΝ ΣΥΝ ΑΥΤΑΙΣ»(!) ΓΙΑ ΤΟΝ ΧΟΡΟ ΤΟΥ ΖΑΛΟΓΓΟΥ

Μαθήματα Ιστορίας !!!

Η **Αμάντα Μιχαλοπούλου** γράφει ένα διήγημα για το κρυφό σχολειό, τους Κασσωπαίους και τον χορό του Ζαλόγγου. Για την ανάγκη μας να μιλήσουμε ξανά για την Ιστορία.

ΜΑΘΗΜΑΤΑ ... ΜΥΘΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΑΠΟ ΤΟ ... ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ ΛΑΜΠΡΑΚΗ,
«ΒΗΜΑΓΑΖΙΝΟ» 9 – 6 – 2013!

ΑΝΕΒΑΙΝΩ. Ο ΑΕΡΑΣ ΜΟΥ ΧΤΥΠΑΕΙ το πρόσωπο, οι ελιές έχουν μπουμπουκιάσει. Αρπάζω πίσω μου τη Στοά της Αγοράς, το Βουλευτήριο και έχω πάρει ένα κακοπράχαλο μονοπάτι που οδηγεί στο μεγάλο θέατρο της Κασσώπης. Ο άνδρας μου και οι φίλοι μας παραπονιούνται «πού μας τρέχεις γέρος ανθρώπους;». Ακούμπω στα πολυγωνικά τείχη και με απειλίσαν ότι αν αργήσω θα φύγουν και θα με παρατήσουν εδώ. Μετά τα 70, λένε, πρέπει κανείς να βαδίζει σε ομαλό δρόμο, όχι να σκαφαλώνει σε ερειπωμένα θέατρα.

Αλλά εγώ θέλω να το δω αυτό το θέατρο. Το έχτισαν οι Κασσωπαίοι, ένα πτερωτό φυτό των Θεσπρωτών, και λέγεται ότι κατασκεύασαν 6.000 θέσεις. Για όλους τους κατοίκους της αρχαίας Κασσώπης. Θέλω να δω με τα μάτια μου τι σημαίνει να νιώθει μια κοινωνία τόσο αισιόδοξη για την αμεσότητα της δημοκρατίας της, ώστε να κατασκευάζει ένα θέατρο για όλους τους πολίτες της. Παλαιότερα, προτού αρχίσω να παρακολουθώ μαθήματα Ιστορίας, έβλεπα ένα ερείπιο και έλεγα, μάλιστα, ένας ιωνικός κίονας, μια επιγραφή, ας δούμε τι γράφει. Αν υπήρχε Ξεναγός, άκουγα με ευλάβεια ό,τι μας έλεγε και πίστευα κάθε λέξη. Τώρα έχω αλλάξει.

Είναι ωραίο να αλλάξεις όσο γερνάς, να αμ-

φιβάλλεις όλο και περισσότερο. Πριν από μια δεκαετία το μόνο που με ένοιαζε ήταν να ετοιμάζω ταπεράκια για τους γιους μας. Και να ξεσκονίζω τις ράχες των βιβλίων στη βιβλιοθήκη μας. Σήμερα δεν ξεσκονίζω τόσο πια, αν κάτι με ενδιαφέρει παρατάω το ξεσκονόπανο και αρχίζω να διαβάζω στα όρθια. Έχω βουλημία, πώς να το πω, δεν ξέρω πώς λέγεται αυτό που με πιάνει. Θέλω να καταλάβω τι μας έχει συμβεί σ' αυτή τη χώρα. Γιατί θεωρούμε ότι ξέρουμε τόσα ενώ δεν ξέρουμε τίποτα.

Ο άνδρας μου και το ζευγάρι των φίλων μας πιστεύουν ότι τρελάθηκα. Είμαι σίγουρη ότι για μένα ουζιπάνε τώρα εκεί κάτω. Πιστεύουν ότι η μανία μου με την Ιστορία είναι ένα είδος έπαρσης και προσωπικής εκτόνωσης απέναντι στην κρίση και όταν μου το λένε εγώ τους απαντώ: «Ε, και; Μήπως ενοχλώ κανέναν;». Λένε πως έχω διαλύσει την παρέα μας και ότι έχω γίνει εριστική και δυσάρεστη από τότε που άρχισα να παρακολουθώ τα επιμορφωτικά σεμινάρια Ιστορίας. Αυτό το είπαν την 25η Μαρτίου, που είχαμε μαζευτεί στο σπίτι μας να φάμε μπακαλιάρο και εγώ τους ρώτησα αν ξέρουν πότε αποφασίστηκε να γιορτάζουμε την εθνική μας γιορτή. Και επειδή δεν ήξεραν, τους είπα «επί Οθωνα» και συνέχισα λέγοντας ότι στην Επανάσταση δεν ξεσποκώθηκαν ούτε οι καθολικοί

Έλληνες ούτε οι μουσουλμάνοι της Κρήτης. Και όταν τους είπα ότι η Εκκλησία δεν στήριξε την Επανάσταση, επειδή ήταν προεθνικός θεσμός, γούρλωσαν όλοι τα μάτια τους. Μετά τα πράγματα έγιναν ακόμη χειρότερα, επειδή ανέφερα όσα είχα μάθει για το κρυφό σχολειό. Οτι δηλαδή ήταν ένα μύθευμα, μια ωραία μπλόφα, επειδή οι Οθωμανοί δεν είχαν κανέναν λόγο να καταστειλουν τις γλώσσες των υπηκόων τους, και εξάλλου υπήρχαν εκλεκτά σχολεία ελληνικών τον 18ο αιώνα.

Μιλούσαν όλοι μαζί και μου έλεγαν ότι δεν ξέρω τι μου γίνεται και εγώ επέμενα με την οργή του νεοσύλλεκτου – ανέφερα βιβλία και πηγές τονίζοντας ότι εμείς οι Έλληνες φτιάχνουμε αυτές τις τραγικές ιστορίες για να δικαιολογούμε τη

Μας έμαθαν να πιστεύουμε από το δημοτικό ότι έχουμε πάντα δίκιο, ότι μας κυνήγησαν, ότι όλοι οι ξένοι είναι κακοί. Και πως έγιναν καλοί ξαφνικά με το πακέτο Ντελέρ και ίδιοι διάβολοι μετά, με την τρόικα

άσματα που μας έμαθαν στο σχολείο σπάνε σαν κλούβια αβγά και σχεδόν μπορώ να μυρίσω τη βαριά αποφορά τους στην αίθουσα. Η εθνική μας Ιστορία, ο τρόπος με τον οποίο μας έμαθαν να πιστεύουμε από το δημοτικό ότι έχουμε πάντα δίκιο, ότι μας κυνήγησαν, ότι όλοι οι ξένοι είναι κακοί. Και πως έγιναν καλοί ξαφνικά με το πακέτο Ντελέρ και ίδιοι διάβολοι μετά, με την τρόικα. «Πάντα οι άλλοι έφταιγαν;» ρωτάει η δασκάλα μας. Καρφίτσα δεν πέφτει στην τάξη.

Να που έφτασα στο θέατρο. Είναι ερειπωμένο, χορταριασμένο, αλλά με γαλινεύει τόσο η ύπαρξή του. Στο βάθος λάμπει ο Αμβρακικός, είναι σαν να βρίσκομαι σε ένα αεροπλάνο και να παρακολουθώ όσα έχουν συμβεί από απόσταση, προσπαθώντας να καταλάβω. Ένας μπάμπουρας βουίζει κοντά στ' αφτιά μου, κατά τα

μοίρα μας και την ύπαρξή μας, επειδή ως λαός έχουμε γεννηθεί αγανακτισμένοι. Έπεσε μια περιέργη σιωπή και μετά όλοι άρχισαν να τσακωνονται με όλους. Εκείνη την ημέρα αποφάσισα ότι δεν θα ξαναπώ φωναχτά τις απόψεις μου, ότι θα τις κρατάω για τον εαυτό μου. Ο σκοπός μου δεν είναι να διαφέρω ούτε να κάνω την έξυπνη. Θέλω μόνο να καταλάβω και να μοιραστώ αυτό που κατάλαβα. Φοβάμαι πως είναι αδύνατον. Οι άνθρωποι φοβούνται την αλλαγή, ο πραγματικός τους εχθρός είναι η άποψη των άλλων.

Έτσι και σήμερα. Προτού κατέβουμε από το αυτοκίνητο, στο γύρισμα του δρόμου, εμφανίστηκε το εντυπωσιακό γλυπτό του Ζογγολόπουλου, στο σημείο ακριβώς που έπεσαν οι Σουλιώτισσες, στην κόψη του βράχου του Ζα-

άλλα τρομερή ψυχία, αρχαία σιωπή. Κάθομαι λίγο να ξαποστάσω, το μάρμαρο είναι κρύο, τα αγριολούλουδα θροϊίζουν.

Όλα φαίνονται πιο μικρά από εδώ: το Πρυτανείο, το Καταγώγιο, οι στενωποί και οι πλατείες του ιπποδάμειου συστήματος, τα τείχη της πόλης - αλλά κυρίως οι συνταξιδιώτες μου. Κι εγώ νιώθω μικρή, μικρότερη από ποτέ, μια σταλιά άνθρωπος. Θέλω να καταλάβω πριν πεθάνω, να μάθω. Και τι κρίμα που το σώμα μου έχει αρχίσει να με εκδικείται. Τώρα, στην κατάβαση, τα γόνατά μου πονάνε. Και δεν έχουμε φέρει μαζί μας ισχυρά παυσίπονα. Κι αν τους πω για τα γόνατά μου, θα πουν: «Ποιος φταίει, χριστιανή μου;». Και τότε θα μπω στον πειρασμό να τους πω πως και τότε αντικαταστάθηκε η λέξη «άνθρωπος»

λόγγου. Αρχισαν πάλι να λένε τα αναμενόμενα για τις γενναίες Σουλιώτισσες, κοιτάζοντάς με λοξά, να δουν αν θα πω τα δικά μου. Κοίταξα έξω από το παράθυρο, πήρα μια βαθιά εισπνοή και η στιγμή πέρασε.

Τώρα που ανηφορίζω προς το θέατρο, μπορώ να καταλάβω καλύτερα τις Σουλιώτισσες. Ζούσαν απομονωμένες, με τη σκέψη του εχθρού, και όταν έφτασαν εδώ θα πρέπει να ένιωσαν εγκλωβισμένες. Αυτός ο εχθρός, που ήταν άγνωστος και σκοτεινός - το απόλυτο κακό -, ζύγωνε. Μήπως αυτό που ένιωσαν λέγεται πανικός; Θα ρωτήσω τη δασκάλα μας. Εκείνη με έχει μάθει να σκέφτομαι αλλιώς.

Στο μάθημα της Ιστορίας νιώθω σαν να ξαναγεννιέμαι. Όλα τα αδιανόητα κατασκευ-

από τη λέξη «χριστιανός».

Τις Δευτέρες, μετά το μάθημα, βγαίνουμε μερικές κυρίες μαζί, μετά το μάθημα Ιστορίας. Είναι όμορφα επειδή νιώθουμε ότι ανήκουμε σε μια μυστική ομάδα που παραγγέλνει καφέ ή τσάι, μια ομάδα που μοιάζει βαρετή στα μάτια των τρίτων, αλλά για μας είναι το μοναδικό κρυφό σχολειό που υπήρξε ποτέ. Είμαστε ήρεμες και χαρούμενες και είναι σαν να γνωρίζομαστε από χρόνια, ενώ κατά βάθος είμαστε άγνωστες. Αυτό που μας ενώνει είναι η επιθυμία μας να καταλάβουμε όσα αγνοούσαμε μια ζωή.

«Γιατί γελάς έτσι παράξενα;» λέει ο άνδρας μου καθώς τους πλησιάζω. «Μήπως συνάντησες κανέναν αρχαίο Κασσωπαίο;».

«Μπορείς να το πεις κι έτσι» απαντώ και κοιτάζω μακριά, πέρα από τις βελανιδιές. ●

ΚΑΙ Η ΑΛΗΘΕΙΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΧΟΡΟ ΤΟΥ ΖΑΛΟΓΓΟΥ

Όσα δέν γνωρίζει (;) ἡ Ρεπούση τά γνώριζε ὁ Ἐθνικός μας Ποιητής

Διονύσιος Σολωμός

Ἐκαθότουνε εἰς τὰ ὄρη
ὁ Σουλιώτης ξακουστός.
Νὰ τὸν διώξει δὲν ἠμπόρει
πείνα, δίψα, καὶ ἀριθμός.

Συχνὰ σπώντας τὰ θηκάρια
μὲ τὰ χέρια τὰ λιγνά,
ὄρμουῖν σ' ἄπειρα κοντάρια.
Τὲς γυναῖκες τῶν συχνά,

μεγαλόψυχα τραβάει
τὸν ἴδιον αἴσθημα τιμῆς,
ποὺ κοιτώντας τὸν Κομβάϋ
εἶχε ὁ ἀνδρεῖος Τραγουδιστής.

Τὲς ἐμάζωξε εἰς τὸ μέρος
τοῦ Τσαλόγγου τὸ ἀκρινὸ
τῆς ἐλευθεριᾶς ὁ ἔρως
καὶ τὲς ἔμπνευσε χορό.

Τέτοιο πῆδημα δὲν τὸ εἶδαν
οὔτε γάμοι, οὔτε χαρές,
καὶ ἄλλες μέσα τους
ἐπήδαν
ἀθωότερες ζωές.

Τὰ φορέματα ἐσφυρίζαν
καὶ τὰ ξέπλεκα μαλλιά,
κάθε γύρο ποὺ ἐγυρίζαν
ἀπὸ πάνου ἔλειπε μία.

Στὰ ἴδια ὄρη ἐγεννηθῆκαν
καὶ τὰ ἀδάμαστα παιδιά,
ποὺ τὴν σήμερο ἐχυθῆκαν
πάντα οἱ πρῶτοι στὴ
φωτιά.

Χωρὶς γόγγυσμα κι ἀντάρρα
πάρα ἐκείνη μοναχά,
ὁποῦ ἔκαναν μὲ τὴν κάρρα,
μὲ τὰ στήθια, στὰ γκρεμά.

**ΤΑ ΓΝΩΡΙΖΑΝ
ΟΙ ΖΩΓΡΑΦΟΙ
ΟΛΟΥ
ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ**

Ὁ χορὸς τοῦ Ζαλόγγου

ΤΑ ΓΝΩΡΙΖΑΜΕ ΚΑΙ ΟΙ ΝΕΟΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΣΤΗΣΑΜΕ ΜΝΗΜΕΙΟ ΣΤΟ ΖΑΛΟΓΓΟ!

Τό Μνημείο για τόν χορό του Ζαλόγγου παριστᾶ σύμπλεγμα γυναικῶν πού χορεύουν, ἔργο τοῦ ἀρχιτέκτονα - γλύπτη Γεωργίου Ζογγολόπουλου πού στήθηκε τό 1960, τά ἀποκαλυπτήρια τοῦ ὁποίου ἔκανε ὁ Βασιλιάς Παῦλος

ΤΑ ΓΝΩΡΙΖΑΝ ΚΑΙ ΤΑ ΠΕΡΙΓΡΑΦΟΥΝ συγκλονιστικά οἱ ἱστορικοί καί περιηγητές Μπαρτόλντυ, Χόλαντ, Λήκ καί Περραιβός...

Ὁ λεγόμενος Χορός τοῦ Ζαλόγγου ἀποτελεῖ ἕνα ιδιαίτερα ἐντυπωσιακό ἱστορικό καί λαογραφικό περιστατικό πού συνέβη 18 χρόνια πρὶν τήν Ἑλληνική Ἐπανάσταση τοῦ 1821, περί τό τέλος τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ 1803 (π.ῆμ.), στή κορυφή τοῦ ὄρους Ζάλογγο, ἐξ οὗ καί ἡ ὀνομασία του, ὁ ὁποῖος καί κατέληξε «ἐν χορῶ» σέ μιά ὁμαδική ἀπελπισμένη βρεφοκτονία καί αὐτοκτονία ὀρεσίβιων γυναικῶν τῆς περιοχῆς Σουλίου.

Οί φῆμες τοῦ συγκινητικοῦ αὐτοῦ γεγονότος κάλυψαν πολύ γρήγορα ὄχι μόνο τόν τουρκοκρατούμενο ἑλλαδικό χῶρο, ἀλλά ἦταν αὐτές πού κυριαρχοῦσαν στίς εἰδήσεις τῶν Φιλελλίνων στήν Εὐρώπη κατά τήν ἔναρξη τῆς ἑλληνικῆς ἐπανάστασης, λαμβάνοντας μάλιστα ἰδιαίτερες συγκινησιακές φορτίσεις καί διαστάσεις θαυμασμοῦ, ἐξιδανικεύοντάς το.

Τό γεγονός αὐτό ἀνάγεται στίς μάχες πού ἔδωσαν τά ἐκστρατευτικά σώματα τοῦ Ἀλή Πασᾶ ὅταν ἀποφάσισε νά καταστείλει τούς Σουλιῶτες πού «λυμαίνονταν» περιοχές τοῦ Πασαλῆκίου τῶν Ἰωαννίνων. Κατά τίς τελευταῖες ἐκεῖνες ἐκκαθαριστικές ἐπιχειρήσεις, τέταρτες κατά σειρά, ὅταν περικυκλώθηκαν κάποια ἐναπομείναντα ἐκεῖ γυναικόπαιδα τῶν Σουλιωτῶν, πού εἶχαν καταφύγει στό ὑφιστάμενο ὁμώνυμο μοναστήρι, Μονή τοῦ Ζαλόγγου, πού προκειμένου νά μὴν ὑποστοῦν τήν αἰχμαλωσία καί ἄλλους ἐξευτελισμούς, ἀποφάσισαν νά ριφθοῦν σέ παρακείμενο γκρεμό, (φαράγγι), ὅπως καί ἔπραξαν χορεύοντας καί ρίχνοντας προηγουμένως τά βρέφη πού κρατοῦσαν στήν ἀγκαλιά τους.

Κατά τά ἴδια γεγονότα ἡ κόρη τοῦ Νώτη Μπότσαρη, ἐνῶ μετέφερε στούς ὄμους τῆς τήν τραυματισμένη μητέρα της, βλέποντας ὅτι κινδύνευαν νά συλληφθοῦν ἀπό κάποιον Ἀλβανό, ἔριξε τή μητέρα ἀπό ἕναν βράχο στόν ποταμό Ἀχελῷο καί ἔπεσε καί ἡ ἴδια.[1] Σημειώνεται ὅτι ἐκείνη τήν ἐποχή ὁ ἐξευτελισμός τῶν γυναικῶν ἐχρησιμοποιοῦτο ἀπό τόν Ἀλή Πασά ὡς μέσο ἀντιμετώπισης τῶν Σουλιωτῶν.[2] Ἕνας ἀπό τούς τρόπους ἐξευτελισμοῦ ἦταν καί ἡ πώληση τῶν γυναικῶν ὡς σκλάβων, σέ ἐποχή πού τό ἐμπόριο λευκῶν σκλάβων μέσα στήν Ὄθωμανική Αὐτοκρατορία ἦταν νόμιμο καί καταργήθηκε μέ φερμάνι μόλις τό 1830.[3]

Ἄναφορά Μπαρτόλντι

Οἱ Σουλιώτισσες ἀπό Ary Scheffer (1827). Πρῶτος πού κατέγραψε τό γεγονός αὐτό, ἦταν ὁ Πρωσσοσ περιηγητής καί διπλωμάτης Ἰάκωβος Μπαρτόλντι, πού ἔτυχε τήν ἐποχή ἐκείνη (1803-1804) νά βρῆσθετα στά Ἰωάννινα. Ἡ ἔστω καί πολύ περιληπτική ἀναφορά του στό γεγονός κρίνεται περισσότερο ἀντικειμενική, μέ δεδομένο ὅτι δέν ἦταν καί τόσο εὐνοϊκός πρὸς τούς Ἕλληνες, οὔτε ὅμως καί μέ τόν Ἀλή Πασά, πού ὅμως δέν τόν ἐμπόδισε νά τονίσει τή γενναιότητα τῶν Σουλιωτῶν, ἀλλά καί τήν ἀγριότητα τῶν τμημάτων τοῦ Ἀλή Πασᾶ. Στήν ἀναφορά τοῦ ἐκείνη στό ἔργο τοῦ «Ταξίδιον εἰς τήν Ἑλλάδα 1803 - 1804», (δημοσιεύθηκε στή γερμανική το 1805, καί σέ γαλλική μετάφραση τό 1807), σημειώνει (σέ ἐλεύθερη μετάφραση):

«Καμιά ἑκατοστή ἄπ' αὐτούς τούς δυστυχισμένους εἶχαν ἀποτραβηχτεῖ βόρεια της Πρέβεζας στό Μοναστήρι τοῦ Ζαλόγγου. Τούς ἐπιτέθηκαν ἐκεῖ θεωρώντας ὅτι τάχα αὐτή ἡ τοποθεσία, πράγματι ἰσχυρή, θά μπορούσε νά τούς προσφέρει ἕνα νέο τόπο μόνιμης διαμονῆς, ὅπου καί ἡ σφαγή πού ἀκολούθησε ὑπῆρξε φρικτή. Τριάντα ἑννέα γυναῖκες γκρεμίστηκαν ἀπό τά βράχια μέ τά παιδιά τους πού μερικά ἀκόμη βύζαιναν.»

Σημειώνεται ἡ ἀναφορά γιά «39» γυναῖκες πού «γκρεμίστηκαν», μέ τά παιδιά τους χωρίς νά διασαφηνίζεται ἂν ἦταν αὐτοκτονία, ἢ θηριωδία.

Άναφορά Γ. Ληκ

Δεύτερος πού κατέγραψε τό γεγονός, περισσότερο λεπτομερῶς, ἦταν ὁ Ἕλληνας στρατιωτικός, περιηγητής καί ἀρχαιολόγος, Γουλιέλμος Μαρτίνος Λήκ, ἀπό πληροφορίες πού συνέλεξε τό 1805, ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Ἀγγλίας στά Ἰωάννινα, τίς ὁποῖες συμπεριέλαβε στό σύγγραμμά του «Περιήγηση στή Β. Ἑλλάδα». Στήν ἀναφορά τοῦ αὐτή σημειώνει:

«Περίπου 100 οικογένειες εἶχαν ἀποτραβηχτεῖ στό μέρος αὐτό ἀπό τό Σούλι καί τήν Κιάφα, μέ συνθῆκες καί ζοῦσαν στό λόφο ἀνενόχλητες ὥσπου ἔπεσε τό Κούγκι. Τότε ἐπειδή τάχα ἡ περιοχή αὐτή ἦταν περισσότερο ὀχυρή ξαφνικά τους ἐπιτέθηκαν μέ διαταγή τοῦ Βεζίρη. Ὅταν ἡ κατάσταση ἔγινε ἀπελπιστική ὁ Κίτσος Μπότσαρης καί ἕνα τμήμα τοῦ διέφυγαν. Ἀπό τοὺς ὑπολοίπους, 150 σκλαβώθηκαν καί 25 κεφάλια στάλθηκαν στόν Ἀλβανό Μπουλούκμπαση στήν Καμαρίνα πού διεύθυνε τίς ἐπιχειρήσεις, 6 ἄνδρες καί 22 γυναῖκες ρίχτηκαν ἀπό τά βράχια ἀπό τό ψηλότερο σημεῖο τοῦ γκρεμοῦ, προτιμώντας ἔτσι παρά νά πέσουν ζωντανοί στά χέρια τῶν ἐχθρῶν τους. Πολλές γυναῖκες πού εἶχαν παιδιά τίς εἶδαν νά τά ρίχνουν μέ δύναμη προτοῦ ἐκεῖνες κάνουν τό μοιραῖο πῆδημα».[4]

Στή δεύτερη ἱστορικά αὐτή ἀναφορά γίνεται σαφής λόγος γιά αὐτοκτονία γιά νά μὴν ἀτιμασθοῦν καί βρεφοκτονία, γιά τόν ἴδιο λόγο, γιά νά μὴ γίνουν τά παιδιά τοὺς Γενίτσαροι, ἐνῶ προστίθενται 6 ἄνδρες, ὁ δέ ἀριθμὸς τῶν γυναικῶν περιορίζεται στίς 22, χωρὶς νά γίνεται καί ἐδῶ μνεῖα γιά χορὸ. Σημειώνεται ὅμως ὅτι τό σύγγραμμα αὐτό δημοσιεύτηκε 33 χρόνια ἀργότερα, τό 1835, ἐπὶ Βασιλείας τοῦ Ὁθωνα.

Άναφορά Χόλαντ

Τό 1815 ὁ Χ. Χόλαντ ἐκδίδει σύγγραμμα μέ ἐντυπώσεις του ἀπὸ τήν Ἑλλάδα τοῦ 1812-13, κάνοντας ἐπιγραμματικά λόγο μόνο γιά τή βρεφοκτονία στό σχετικό περιστατικό:

«...λέγεται σάν πραγματική ἱστορία, πὼς μιά ομάδα Σουλιώτισσες, μαζεύτηκαν σ' ἕνα ἀπὸ τά κοντινά στό Σαρὰί βάραθρα καί ἔριξαν ἐκεῖ τα βρέφη τους γιά νά μὴ γίνουν σκλάβοι τοῦ ἐχθροῦ».

Στή τρίτη αὐτή ἀναφορά τοῦ περιστατικοῦ, ἀναφέρεται μόνο ἡ βρεφοκτονία. Μέ τό ὄνομα Σαρὰί φέρεται ἕνα παλαιό πυργόκαστρο πού ὑπῆρχε στή περιοχή, κοντά στή Μονή τοῦ Ζαλόγγου.

Ἄναφορά Χ. Περραιβού

Τόν ἴδιο ὅμως χρόνο, τό 1815, (ἕξι χρόνια πρὶν τήν ἐπανάσταση τοῦ 21), δημοσιεύεται καί ἡ πρώτη ἑλληνική ἀναφορά στό περιστατικό πού περιλαμβάνεται στή δεύτερη ἐκδοση τῆς «Ἱστορίας τοῦ Σουλίου καί τῆς Πάργας» τοῦ Χριστόφορου Περραιβού πού τυπώθηκε στή Βενετία, πού ἀποτελεῖ καί τήν πρώτη οὐσιαστικά ἑλληνική πηγή τοῦ γεγονότος.

Κάτ' αὐτή, ὅταν τά στρατεύματα τοῦ Ἀλῆ ἀπέτυχαν καί τήν φορά αὐτή νά αἰχμαλωτίσουν τούς Σουλιῶτες πού ὄδευαν πρὸς τήν Πάργα, καί παρά τίς συνομολογήσεις πού εἶχαν κάνει μαζί τους, ἀφοῦ ξεκουράστηκαν ἐπὶ τριήμερο, ἐπιτέθηκαν ξαφνικά στό Ζάλογγο ὅπου διαβιοῦσαν ὅσοι Σουλιῶτες εἶχαν συνθηκολογήσει νωρίτερα μέ τόν Ἀλή Πασά, ἀναφέροντας σχετικά... «τότε ἐγνώρισαν ὁ Κουτσιονίκας καί ὁ Κίτσιο Μπότσαρης τήν συνηθισμένην ἀντιπληρωμήν ὅπου δίδει ὁ Βεζίρης εἰς τούς πιστούς του προδότας, πλὴν ἡ μετάνοια τότε ἦτο ἀνωφελής. Ἄρχισαν μ' ὅλον τοῦτο καί ἀντεμάχοντο μεγαλοψύχως, δέν εἶχαν ὅμως τά ἀναγκαῖα ν' ἀντισταθοῦν περισσότερον ἀπό δύο ἡμέρας.

«Αἱ γυναῖκες δέ κατὰ τήν δευτέραν ἡμέραν βλέπουσιν ταύτην τή κτηνώδη περίστασιν, ἐσυνάχθησαν ἕως ἑξήκοντα, ἐπάνω εἰς ἕναν πετρῶδη κρημνόν. Ἐκεῖ ἐσυμβουλευθήσαν καί ἀπεφάσισαν ὅτι καλύτερα νά ριφθοῦν κάτω ἀπό τόν κρημνόν διά νά ἀποθάνουν, παρέξ νά παραδοθοῦν διά σκλάβες εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων. Ὅθεν ἀρπάξαντες μέ τάς ἰδίας των χεῖρας τά ἄκακα καί τρυφερά βρέφη, τά ἔρριπτον κάτω εἰς τόν κρημνόν. Ἐπειτα αἱ μπτέρες πιάνοντας ἡ μία μέ τήν ἄλλη τά χέρια τούς ἄρχισαν καί ἐχόρευαν, χορεύουσαι δέ ἐπηρεύοντες εὐχαρίστως μίαν κατόπιν τῆς ἄλλης ἀπό τόν κρημνόν. Μερικαί ὅμως δέν ἀπέθανον, ἐπειδή ἐπιπτον ἐπάνω εἰς τά παιδιά των καί τούς συντρόφους, τῶν ὁποίων τά σώματα ἦταν καρφωμένα πάνω εἰς τές μυτερές πέτρες τοῦ κρημοῦ».

Στήν πρώτη αὐτή ἑλληνική καταγραφή τοῦ περιστατικοῦ σημειώνεται ἀφενός ὁ ἀριθμός τῶν γυναικῶν, στό περίπου, «ἕως 60», καί ὅτι προηγουμένως «ἐσυμβουλευθήσαν», (μέ τήν κυριολεκτική ἐρμηνεία τῆς λέξης), ὅπου κατόπιν συμβουλίου ἀποφάσισαν πλέον συνειδητά τή βρεφοκτονία καί τή δική τους στή συνέχεια αὐτοκτονία. Καί ἐνῶ ἀναφέρεται ἐδῶ πρώτη φορά ὁ «χορός», δέν προσδιορίζεται ἡ ἡμερομηνία. Πάραλληλα γίνεται μνεία περὶ τῆς προδοσίας πού εἶχε σχετικά σημειωθεῖ, γιά τήν ὁποία οἱ προδότες ἀναγνωρίζουν τό σφάλμα τους, πολεμώντας γενναῖα, πλὴν ὅμως αὐτό ὅπως ἀποδείχθηκε τό πλήρωςαν περισσότερό τα γυναικόπαιδα. Στήν ἐπόμενη ἐκδοση τοῦ ἔργου αὐτοῦ, τό 1857, ἀπαλείφθηκε τό περιστατικό τῆς προδοσίας καί ἡ λεπτομέρεια τοῦ χοροῦ ἡ δέ ἀναφορά στό γεγονός εἶναι ψυχρή χωρίς συναισθηματικά στοιχεῖα.

Άναφορά Πουκεβίλ

Τό 1820 ό Γάλλος περιηγητής Φραγκίσκος Πουκεβίλ ποϋ διέμενε 10 καί πλέον χρόνια στήν αϋλή τοϋ Άλῆ Πασᾶ, εκδίδει τούς 3 πρώτους τόμους τοϋ ἔργου τοϋ Ταξίδι στήν Ἑλλάδα. Στό 3ο τόμο περιλαμβάνει τό ἐπεισόδιο ὡς ἀκολουθῶς (ἐλεύθερη ἀπόδοση)

«...τίς γυναῖκες τίς γκρέμισαν ἀπό τά ὕψη τῶν βουνῶν στίς ἀβύσσους τοϋ Ἀχέροντα, τά παιδιά πουλήθηκαν στά παζάρια.»

Ἐδῶ γίνεται σαφής ἀναφορά γιά θηριωδία καί ὄχι γιά βρεφοκτονία οὔτε καί γιά αὐτοκτονία. Τόν ἐπόμενο ὁμως χρόνο ποϋ εκδίδονται οἱ ἄλλοι τόμοι περιλαμβάνεται τό γεγονός μέ περισσότερη λεπτομέρεια:

«Ἡρωικό θάρρος ἐξῆντα γυναικῶν, ποϋ κινδύνευαν νά παραδοθοῦν στή σκλαβιά τῶν Τούρκων. Ρίχνουν τά παιδιά τούς πάνω στούς πολιορκητές σάν νά ἦταν πέτρες ἔπειτα, πιάνοντας τό τραγοῦδι τοϋ θανάτου καί κρατώντας ἡ μιά το χέρι τῆς ἄλλης, ρίχτηκαν στό βάθος τῆς ἀβύσσου, ὅπου τα κομματιασμένα πτώματα τῶν παιδιῶν τους δέν ἄφηναν μερικές νά συναντήσουν τό Χάρο, ὅπως θά τό ἤθελαν.»

Στή νεότερη αὐτή ἀναφορά περιλαμβάνεται πλέον ὁ χορός 60 γυναικῶν καθῶς καί ἡ βρεφοκτονία καί αὐτοκτονία τους, ποϋ ταυτίζεται μέ τήν ἀναφορά τοϋ Περραιβοῦ, μέ ἐπιπλέον μιά σημείωση ἡμερομηνίας στό περιθώριο: 22 Δεκεμβρίου 1803 (π. ἡμερ.). Ἀναφορά Κλ. Φωριέλ [Ἐπεξεργασία]

Καί ἐνῶ ἔχει ξεκινήσει ἡ ἐπανάσταση τῶν Ἑλλήνων, οἱ φῆμες συνεχίζουν νά φουντώνουν παράλληλα μέ τόν φιλελληνισμό. Ἔτσι τό 1823 ὁ Γάλλος ἱστορικός ἀκαδημαϊκός καί σπουδαῖος φιλέλληνας Κλώντ Φωριέλ συγκεντρώνει τά ὑπομνήματα τῶν τραγουδιῶν ποϋ θά εκδώσει τό ἐπόμενο καλοκαῖρι τοϋ 1824. Σ' αὐτά ὁ Φωριέλ ἀναφερόμενος στή 2η μέρα ἐκείνης τῆς μάχης φαίνεται ν' ἀκολουθεῖ πιστά τόν Περραιβό προσθέτοντας πολλές παραστατικές λεπτομέρειες:

«..ἦταν ἀκόμα ἀβέβαιη, ὅταν ἐξῆντα γυναῖκες, βλέποντας πῶς στό τέλος θά σκοτώνονταν οἱ δικοί τους, μαζεύονται σ' ἓνα ἀπὸ τομο ψῆλωμα στόν γκρεμό, ποϋ στή μία πλευρά τοϋ ἀνοιγόταν ἓνα βάραθρο καί στό βάθος τοϋ τό ρέμα ἄφριζε ἀνάμεσα στούς μυτερούς βράχους ποϋ γέμιζαν τίς ὄχθες καί τή κοίτη του. Ἐκεῖ ἀναλογίζονται τί ἔχουν νά κάνουν, γιά νά μή πέσουν στά χέρια

τῶν Τούρκων, πού τούς φαντάζονται κιόλας νά τίς κυνηγοῦν. Αὐτή ἡ ἀπελπισμένη συζήτηση στάθηκε σύντομη, καί ἡ ἀπόφαση πού ἀκολούθησε ἦταν ὁμόγνωμη. Οἱ περισσότερες ἀπ' αὐτές τίς γυναῖκες ἦταν μπότερες, ἀρκετά νέες, καί εἶχαν μαζί τα παιδιά τους, ἄλλες στό βυζί ἢ στήν ἀγκαλιά, ἄλλες τά κρατοῦσαν ἀπό τό χέρι. Ἡ κάθε μιά πῆρε τό δικό της, τό φίλησε γιά τελευταία φορά καί τό ἔριξε ἢ τό ἔσπρωξε γυρνώντας τό κεφάλι στόν διπλανό γκρεμό. Ὅταν δέν εἶχαν πιά παιδιά νά γκρεμίσουν, πιάστηκαν ἀπό τά χέρια καί ἄρχισαν ἕνα χορό, γύρω – γύρω, ὅσο πιό κοντά γινόταν στήν ἄκρη τοῦ γκρεμοῦ καί ἡ πρώτη ἀπ' αὐτές, ἀφοῦ χόρευε μιά βόλτα φτάνει στήν ἄκρη, ρίχνεται καί κυλιέται ἀπό βράχο σέ βράχο ὡς κάτω στό φοβερό βάραθρο. Ὡστόσο ὁ κύκλος, ἢ ὁ χορός συνεχίζει νά γυρνάει, καί σέ κάθε βόλτα μιά χορεύτρια ἀποκόβεται μέ τόν ἴδιο τρόπο, ὡς τήν ἐξηκοστή. Λένε πῶς ἀπό κάποιο θαῦμα, μιά ἀπ' αὐτές τίς γυναῖκες δέν σκοτώθηκε πέφτοντας».[5]

ΤΑ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

ΚΑΙ Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΑΡΑΠΙΤΣΑΣ

Διευκρινίζεται ὅτι τό δημοτικό τραγοῦδι «Ἔχε γειά καμμένη κόσμο» πού ἀναφέρεται στό περιστατικό ὡς χορός τοῦ Ζαλόγγου ἔχει προσδιοριστεῖ, ὅπως σημειώνει ὁ Ἀλέξης Πολίτης, ὅτι εἶναι δημιούργημα τοῦ 1908.

Παρόμοια Περιστατικά Στην Νάουσα Ἡμαθίας τό 1822 κατά τήν πολιορκία καί τήν καταστροφή τῆς πόλης ἀπό τούς Τούρκους, ἀρκετές Ναουσαῖες μέ τά παιδιά καί τά μωρά τους, παίρνοντας ἴσως δύναμη καί ἀπό τίς Σουλιώτισσες, πήδηξαν ὅλες μαζί, μιά μιά στά ἀφρισμένα νερά τοῦ ποταμοῦ Ἀράπιτσα, ἀπό τόν γκρεμό, βρίσκοντας ἥρωικό θάνατο γιά νά γλιτώσουν ἀπό τήν σκλαβιά καί τήν ἀτίμωση.

Κατά τίς ἐπιχειρήσεις τοῦ Ἑλληνοτουρκικοῦ Πολέμου στήν Ἠπειρο τό 1897, περίπου στήν ἴδια περιοχή, λίγο ἔλειψε νά ἐπαναληφθοῦν σκηνές Ζαλόγγου στίς 24 Ἀπριλίου (πᾶλ. ἡμ/γιό). Τότε οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ Καμαρίνα εἶχαν ὀπλιστεῖ καί κατέλαβαν τό παλαιό ὄχυρό κοντά στό χωριό Ἰμάμ Τσαούς ἐλέγχοντας τό δρόμο ἀπό Πρέβεζα πρὸς Λοῦρο. Ἐναντίον τούς ἐστάλη ἰσχυρή δύναμη ἀρχικά 2 λόχων καί 30 ἔφιππων χωροφυλάκων, ἀργότερα δέ ἀπό τήν Πρέβεζα

δύο τάγματα και 300 έθελοντές. Οί κάτοικοι τής Καμαρίνας, μαζί μέ γυναίκες και παιδιά, άποσύρθηκαν από τό φρούριο και ύποχώρησαν άρχικά προς τό χωριό τούς τό όποιο όμως πυρπολήθηκε και πολλοί σκοτώθηκαν.[6] Κατά τή μαρτυρία κατοίκου τής Καμαρίνας πού διασώθηκε, οί κάτοικοι κατέφυγαν κοντά στή μονή του Ζαλόγγου, περίπου μισής ώρας άπόσταση από τό χωριό. Έκει συγκεντρώθηκαν περίπου 130 Καμαρινιώτες, άνδρες και γυναικόπαιδα, μαζί μέ περίπου 20 έθελοντές από άλλα μέρη, εκ των οποίων 14 Λευκαδίτες. Περικυκλώθηκαν από τς τουρκικές δυνάμεις και από εκατοντάδες άτάκτων Άλβανών πού είχάν συγκεντρωθεί μέ τήν προοπτική της λείας. Προς στιγμίν από τούς Έλληνες μαχητές άποφασίστηκε ένα νέο Ζάλογγο και μάλιστα μιά γυναίκα έπεσε από τά βράχια και σκοτώθηκε. Οί Τουρκοί έξεπλάγησαν από τό γεγονός και σταμάτησαν τό πύρ, και έτσι έγινε δυνατό νά διαφύγουν οί περισσότερες γυναίκες μέ τήν κάλυψη του σκότους.[7]

Κατά τή άπόβαση των Τούρκων στα Ψαρά (1821) και τήν περίφημη καταστροφή του νησιού, έγινε επίσης αυτό-άνατίναξη ομάδας άμυνομένων, μέ τή σύμφωνη γνώμη των γυναικών, όταν συνειδητοποιήσαν ότι δέν μπορούν πλέον νά άντισταθούν και ότι οί Τουρκοί είναι έτοιμοι νά προχωρήσουν στην άρπαγή των γυναικών και παιδιών. Επίσης νέες γυναίκες αυτοκτόνησαν πέφτοντας στή θάλασσα για νά μή συλληφθούν ζωντανές.[8]

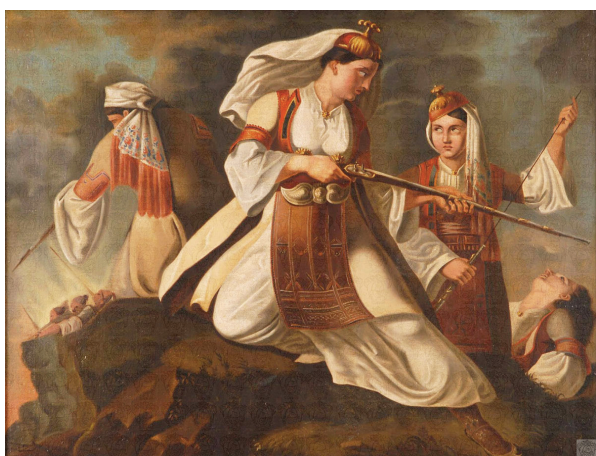

Έργον Θεόφιλου Χατζημιχαήλ 1929, “Ο Χορός του Ζαλόγγου”.
Μουσείο Θεόφιλου, Βαρεία Μυτιλήνης.

Ary Scheffer, *Les femmes souliotes* (Οι Σουλιώτισσες), 1827.
Μουσείο του Λούβρου.

Σουλιώτισσες, έλαιογραφία του
Γεωργίου Μηνιάτη.
(β' ήμισυ του 19ου αί.).

Ary Scheffer, *Έλληνίδες έκλιπαρούν
την Παναγία για να τις προστατεύσει.*

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

^ Γούδας Ἴαν., Βίοι Παράλληλοι, Ἡρώες τῆς ξηρᾶς, Ἐν Ἀθήναις 1876, Τόμ. 8, σ. 53.

^ Γούδας, σ. 55: «... εἰς δέ τόν Κῆτσον (Μπότσαρη) ὑπέσχετο (ὁ Ἀλῆς) ὅτι ἐάν μὲν προσέλθῃ, θέλει τόν περιποιοιθῆ πλειότερον παντός ἄλλου, διότι ἀναγνωρίζει τὴν ἀξίαν του, ἂν δέ τουναντίον ἠπειλεί ὅτι τοὺς μὲν ἄρρενας ἐκ τῶν συγγενῶν του, θέλει περάσει ἅπαντας ἐν στόματι μαχαίρας τὰς δέ θυγατέρας του θά ὑπανδρεύσῃ μὲ γύφτους.»

^ **Slavery in the Ottoman Empire/Decline and suppression of Ottoman slavery**, ἄρθρο στὴν **Wikipedia**, σέ ἀγγλική γλῶσσα. ^ **William Martin Leake, Travels in Northern Greece**, Λονδίνο: 1835, Τόμος Ἄ', σ. 246 ^ C. Fauriel, *Chants populaires de la Grece moderne*, Παρίσι 1824-25, Τόμος Ἄ', σ. 277-8 ^ Στρατηγοῦ Κόλμαρ Βαρώνου Φόν δέρ Γκολτς, Ὁ Ἑλληνο-τουρκικὸς Πόλεμος καὶ ὁ Τουρκικὸς Στρατός. Ἱστορικὴ μελέτη τοῦ πολέμου, Ἀθήναι, 1899. σέλ. 206, καὶ χάρτες 14 καὶ 15. Μετάφραση ἀπὸ τὸ Γερμανικὸ πρωτότυπο: Colmar Freiherr von der Goltz (1898) *Der Thessalische Krieg und die Turkische Armee*, Berlin, σέλ. 230, 231. Σῆμ.: Ὁ Colmar Freiherr von der Goltz ἦταν στρατιωτικὸς σύμβουλος τοῦ Ὀθωμανικοῦ Στρατοῦ στή διάρκεια τοῦ Ἑλληνο-Τουρκικοῦ πολέμου.

^ Ἐφημερίδα «Ἀγών», ἄρ. 12, 11 Ἰουν. 1899, σέλ. 2. (εἰκονίδιο «Λίψη #051»)

^ Κοτζιάς, Νικόλαος, Ἐπανόρθωσις τῶν ἐν τῇ Σ. Τρικούπη Ἱστορία περὶ τῶν Ψαριανῶν πραγμάτων ἱστορουμένων, Ἀθήνησιν, 1857. σέλ. 48, 49: «Ὁ δέ Πασάς διέταξε νά κυριεύσωσιν αὐτό (τὸ Παλαιοκάστρο) αὐθημερόν. ... Οἱ δέ πολιορκούμενοι βλέποντες, ὅτι ἐπὶ πολὺ νά ἀνθέξωσι δέν ἠδύναντο, ἀπεφάσισαν, δόντος τὸ σχέδιον τοῦτο τοῦ Δ. Κοτζιά, νά πολεμήσωσι πρὸς τοὺς Τούρκους στῆθος μὲ στῆθος, καὶ ὅταν ὅλοι φονευθῶσι, οἱ δέ Τοῦρκοι εἰσέλθωσι, τότε ὁ μὲν Α. Βρατζάνος ἔξω τῆς πυριτιδαποθήκης μένων, τοῦτο νά σημάνῃ, ὁ δέ Ι. Σίδερος ἐν τῇ πυριτιδαποθήκῃ νά θέσῃ τὸ πῦρ ἐν αὐτῇ, ὡς καὶ ἐγένετο. Πάντων λοιπὸν προαποφασισμένων ὄντων εἰς τοῦτο καὶ τῶν γυναικῶν συγκατανευσάντων, οἱ μὲν Ἕλληνες ἐφόρμησαν τὴν ἐπιούσαν ξιφήρεις κατὰ τῶν Τούρκων, καὶ μαχόμενοι πρὸς αὐτοὺς ἅπαντες ἐφονεύθησαν, οἱ δέ Τοῦρκοι εἰσελθόντες ὤρμησαν εἰς ἀφαρπαγὴν τῶν γυναικοπαίδων. Τότε ὁ μὲν Α. Βρατζάνος τὴν δεξιάν του πατρός αὐτοῦ Δ. Βρατζάνου, ... , ἀσπασθεῖς, ἔδωκε τὸ σημεῖον τῶν Ι. Σιδέρω, ὁ δέ Ι. Σιδέρος θέσας τὸ πῦρ ἀνέτρεψε τοὺς πάντας ὑπὸ τοὺς βράχους καὶ συνεταφίασεν, ἐξαιρουμένης μόνον τῆς γυναικὸς τοῦ προξένου Δαρμάρα, ... καὶ ἐλευθερωθεῖσα ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1824 διηγεῖτο ταῦτα, τὰ ὅποια πρέπει νά ᾧσιν ἀληθῆ, διότι ὅλοι οἱ εἰρημένοι ἄνδρες Ψαριανοὶ καὶ Ρουμελιῶται εὐρέθησαν ὑπὸ τῶν μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐπανελθόντων Ἑλλήνων ἔξω του τείχους φονευμένοι.» Σελίς 50, 51: «Αἱ δὲ γυναῖκες, τινὲς μὲν ἰδίως αἱ νέαι, ἐπνίγοντο, ἐν αἷς τοῦ συγγραφέως αἱ ἀδελφαί, ἐκτός τῆς συζύγου Ν. Γιαννίτζη, συλληφθεῖσης ἡμιθανοῦς, ἐκουσίως, ἵνα μὴ εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων πέσωσι ...»

Πηγές [Επεξεργασία]

Βιβλιογραφία [Επεξεργασία]

Π. Γ. Ζερλέντης «Ήπειρωτικά Μελετήματα», περιοδικό «Παρνασσός», τ.12ο (1888) σέλ. 368-384.

Συλλογικό έργο «Μνήμη Σουλίου» τόμ.Α΄ και Β΄ (Αθήναι 1971, 1973)

Φίλ. Βιτάλης «Τό Θρυλικό Ζάλογγο καί τό ιστορικό Μοναστήρι του», Άθήνα 1975.

Πηγή: wikipedia